

APIE SOVIETINĘ VISUOMENĘ IR JOS TRAUMAS

Pradėsiu nuo teiginio, kad Violetos Davoliūtės knyga „Sovietų Lietuvos kūrėjai ir griovėjai“¹ priklauso intelektualinės istorijos (angl. *intellectual history*) žanrui, kuris lietuviškoje historiografijoje nepelnytai retas. Turbūt tik sovietmečio tyrėjų Nerijos Putinaitės ir Aurimo Švedo darbuose galima įžvegti šio žanro bruožų. Skirdama dėmesį politiniams, idėjiniams ar tapatybių raiškos kontekstams ir nepasinerdama į tirštą įvykių bei faktų aprašymą, intelektualinė istorija padeda išryškinti per kelias epochas nusidriekiančius ir tarpusavyje sąveikaujančius procesus, matyti svarbiausius lūžius. Paprastai žvelgiama į svarbių politinių veikėjų, intelektualų idėjinį lauką, vyraujančią ir kintančią retoriką, reikšmingą patirtį, istoriniame laikotarpyje užfiksuotas refleksijas, parodant jų santykį su politiniu, tapatybių kismu, kartu išryškinant tęstinumo momentus. Intelektualinė istorija yra vertinga gilinantis į imperijose bręstančių idėjų lauką, jų raišką ir poveikį politiniams procesams, svarbių veikėjų dalyvavimą, jų kultūrinę terpę.

Autorės knyga apima įvairius teminius laukus, buvusius Lietuvoje nuo XIX a. tautinio sąjūdžio, vietinių etninių bendruomenių istorijos, tarpukario Lietuvos, joje tvyrojusių įtampų, Antrojo pasaulinio karo iki sovietinės Lietuvos kūrimo, kuris yra pagrindinis darbo objektas. Sovietinės visuomenės kūrimo nebandoma matyti *per se*, t. y. gilinantis vien į vidinę dinamiką, o žvelgiama į įvairių laiko-

¹ Davoliūtė V., *The Making and Breaking of Soviet Lithuania: Memory and Modernity in the Wake of War*, BASEES/Routledge, 2013.

tarpių sąsajas šerdimi laikant lietuviškojo tapatumo formavimąsi ir transformacijas. Darbas padeda išryškinti lietuviškosios tapatybės formavimo raidą, įvairiais laikotarpiais kylančias įtampas (pvz., tarp valstybės aparato ir elito grupių), lietuvių tautos santykį su kitomis etninėmis grupėmis. Kitaip tariant, V. Davoliūtė įtikinamai parodo, jog tautos kūrimo ar perkūrimo procesas niekada (taip pat ir sovietmečiu) nebuvo vienpusiškas, monolitinis, jis reagavo į kintančias geopolitines realijas, patiriamą modernizaciją, visuomenės patirtį. Istorikės užfiksuotame sovietinės tapatybės formavime svarbią vietą užima santykis su vietinių žydų ir lenkų bendruomenėmis, naudojant Vilniaus klausimą kaip langą žvelgti į sovietinės lietuviškosios tapatybės įtvirtinimą bei dominavimą.

Autorė sėkmingai išryškina, kaip sovietmečiu buvo įgyvendinama ne tik Lietuvos sovietizacijos, bet ir titulinės tautybės įtvirtinimo, buvusio daugiataučio miesto lituanizavimo ar lietuvių tautos tapimo urbanizuota visuomene darbotvarkės (atskirose vietose norėjęsi į tarptautinę akademinę terpę įsitraukusios autorės didesnio preciziškumo gilinantis į sovietmetį tiriančią lietuviškąją istoriografiją ir parodant santykį su panašias temas tiriančiais darbais, išryškinti, ką naujo bandoma pasakyti). Tai aiškiausiai rodo elito elgsena: kurį laiką prisiimti iš valdžios nuleidžiamą optimistinį kalbėjimą, su valdžia savotiškai maininkauti – gauti dėmesį, statusą, gerovę, tačiau įprasminti sovietizaciją, modernizaciją, nuolat remti sovietinę tvarką. Tai ryškų kultūros elitų, intelektualų atveju (nors labiau galima pabrėžti jiems tekusį drausminimą, veiklos ir elgsenos kontrolę, p. 74). Paavyzdžiui, kalbėdama apie rašytojus, V. Davoliūtė užčiuopė, kad šis sovietinės modernizacijos įprasminimas kurį laiką buvo efektyvus, ypač turint omenyje Justino Marcinkevičiaus kartą, tačiau tos pačios kartos atveju galima matyti ir didėjančią įtampą, kurią sukėlė forsuojama ir per trumpą laiką ypač sparčiai vykdoma modernizacija, tautos perkūrimas (sovietizacijos pagrindu), naudojantis represijų ir spaudimo mechanizmais.

Gana svarbus „miestų prisijaukinimo“ momentas. Autorė teigia, kad ankstyvuoju metu, vykstant partizanų karui, kaimas buvo interpretuojamas kaip ideologiškai priešiškas miestui (kaimas buvęs „savas“, miestas žymėjo „svetimumą“ ir sovietizaciją (p. 48)). Tačiau praėjus dešimtmečiui miestai darėsi vis patrauklesni, o sienoms tapus aklinais uždarytomis, netgi siekiamybe, vietiniams gyventojamas gana noriai renkantis vidinę migraciją. Pabrėžta (p. 52), jog Lietuvoje vidinė migracija (etninių lietuvių) buvo daug didesnė nei išorinė, o tai skyrė Lietuvos situaciją nuo Latvijos ar Estijos, kurios patyrė didesnę darbo jėgos iš kitų respublikų invaziją. Lietuvoje pramonės plėtra labiau rėmėsi vietiniais darbo ištekliais. Šią mintį galima būtų labiau detalizuoti ir pratęsti, svarstant, ar vietiniai elitai (nomenklatura) sugebėjo suformuoti „savų miestų“ (miestas jau neatrodo pirmestinis) reiškinį, kokiais mechanizmais rėmėsi ši transformacija, turint omenyje ankstesnįjį svetimumą. „Įsisavinus“ miestus natūraliai buvo formuojami „savo miesto“ vaizdiniai. Akivaizdu, kad jie galėjo būti konkurenciniai ir susiklojantys. Pavyzdžiui, V. Davoliūtė išskiria „kaimiškąjį pokytį“ kaip sociokultūrinį reiškinį, atkreipdama dėmesį į išryškėjusias autentiškumo paieškų, nostalgijos kaimiškam gyvenimui laikysenas. Tačiau galima klausti, kiek šis pokytis buvo išplitęs, ar tai labiau intelektualų ir kultūrininkų laikysena, ar būdinga platesnei visuomenei (juk minimas etnokultūrinis judėjimas apėmė tik dalį visuomenės tinklų). Svarbu pažymėti, kad būtent aštuntąjį–devintąjį dešimtmetį sistema tapo rutinizuota, o tuo metu visišką sovietinę socializaciją patyrė jau sovietinėje Lietuvoje gimusi karta. Todėl buvusi orientacija į kaimą nesunkiai galėjo koegzistuoti su tuo pačiu metu egzistavusia miestietiško gyvenimo ir niveliuojančio sovietinio universalizmo sklaida, kuri irgi turėjo didelį poveikį visai visuomenei: nuo perimtų standartų, bendro vartojimo, įpročių ir sovietinei visuomenei būdingų mitų. Sovietinis universalizmas visą laiką buvo ypač intervencionistinis, jo skatinti nereikėjo, tačiau su juo santykį formuoti buvo būtina. Būtent vėlyvuoju sovietmečiu modernizacija ir urbanizacija gavo naują postūmį, septintajame dešimt-

metyje Plano komiteto atstovams parengus naują gamybinių jėgų išdėstymo schemą ir nutarus plėsti naujus gamybos centrus (pvz., Alytuje, Kapsuke, Utenoje), aštuntąjį–devintąjį dešimtmetį buvo išgyvenama nauja modernizacijos ir urbanizacijos banga. Vykstanti modernizacija buvo pernelyg akivaizdi, šalia kaimo siužetų visuomenė ne mažiau domėjosi populiariaja literatūra ir išgyveno ne vien „kaimiško gyvenimo“ nostalgiją, bet ir modernizacijos perėmimą, sovietinių standartų ir gyvenimo būdo sklaidą. Tam aktyviai padėjo filmai, knygos. Šalia kaimo siužetų plėtėsi miesto gyvenimą fiksuojanti literatūra. Vytautas Sirijos Gira, Alfonsas Bieliauskas, Mykolas Sluckis buvo aktyvūs „miesto rašytojai“, miesto temomis daug rašė tie patys rašytojai, kurie fiksavo ir kaimą, – Jonas Avyžius, Vytautas Bubnys. Šis universalizmas ypač veikė jauniausios kartos kūrėjus. Pavyzdžiui, devintajame dešimtmetyje jaunoji rašytojų ir poetų karta (konstatavus, jog jie sėkmingai formuoja miestietišką literatūrą) vyresnių rašytojų 1986 m. Rašytojų suvažiavime buvo netgi kritikuojama už tai, kad „*eilėrašćiams vis dar trūksta gilesnės lietuviškos perspektyvos. Jie vis dar demonstruoja daugiau bendruosius miestietiškos poezijos atributus, kurius težymi aplinkos daiktų katalogizavimas ar ironiški paradoksai*“². Atsižvelgiant į tai, autorei reikėjo labiau apibrėžti šio „posūkio į kaimiškumą“ santykį su sovietinio universalizmo tąsa, kaip jie vienas kitą veikė, svarstyti, ar tas „posūkis“ nebuvo sovietinės modernizacijos dalis, pavyzdžiui, optimistinį kalbėjimą keičiantis patirtį įprasminantis kalbėjimas.

Vartodama „persikėlėlių“ sąvoką autorė išryškina visuomenę perstruktūravusius pokyčius – deportacijas ar migraciją iš Lietuvos, tautinių mažumų sumažėjimą, lietuvių judėjimą iš kaimo į miestą, naujos gyvensenos prisiėmimą, padidėjusį socialinį mobilumą. V. Davoliūtė susieja juos su traumine patirtimi, tačiau labai svarbu matyti skirtingus svorius, nes vienus dalykus lėmė represijos ar buvo bėgama nuo jų, kitais atvejais veikė subtilesni modernizacijos me-

² A. Maldonio pranešimas 1986 m. Rašytojų suvažiavime (1986 m. kovo 12–13 suvažiavimo stenograma), LMA, f. 34, ap. 1, b. 956, l. 56.

chanizmai, kuriuose telpa ir lūkesčiai dėl naujo gyvenimo, ir adaptacijos sunkumai, ir nostalgijos momentai. Atskirose vietose autorė įtikinamai parodo ne tik traumas, bet ir buvusius lūkesčius, siekiamybę (pvz., „naujo starto“ strategija, p. 59), pozityvumą dėl naujojo gyvenimo ir vykstančios modernizacijos. Akivaizdu, kad nemažai elitų būtent šia kryptimi dėliojo savo kūrybinės ir asmeninės veiklos strategijas. Galima taip pat svarstyti, kad lietuvių tauta ir XIX a. patyrė masinę emigraciją į JAV, juolab šiandien vėl kartojasi emigracijos tendencija. Šiuose procesuose ryškus ne tiek traumatizmas, kiek naujų galimybių paieška, daliai visuomenės būdingas oportunizmas, noras gravituoti į naujus ekonominius politinius centrus. Kitaip tariant, jeigu atrodo, kad mūsų būsena visą laiką yra trauminė, galima kelti klausimą, kiek ši kategorija yra veiksminga identifikuojant specifinius lūžius, ar ji nėra pernelyg lanksčiai taikoma. „Traumos išradinėjimo“ rizika yra ypač aktuali naudojant retrospektyviai, posovietmečiu pateikiant „trauminius liudijimus“, kurie gali būti sureikšminti dėl palankaus požiūrio į tokius naratyvus. Pavyzdžiui, Lietuvoje galime išgirsti *perestroikos* ir Sąjūdžio laikais atsiradusį kalbėjimą („engiamosios tautos“ naratyvą) apie sunkius praeities etapus, matant ne vien disidentų, bet ir kitų kultūrininkų, visuomenės narių laikysenas. Iš tiesų, dabartiniai liudijimai irgi gali įtikinti, tačiau tuomet svarbu, naudojant skirtingus šaltinius, detalai išnarstyti traumos mechanizmą, įvardyti jos determinizmą kitų socialinių faktų atžvilgiu, parodyti mobilizavimo apimtį. Šiuo atveju aktualiau pateikti ne pavienius „traumatizmo atvejus“, tačiau remtis socialinės istorijos metodais, leisti į detalesnę kontekstą, naudoti „tirštą aprašymą“, imantis analizuoti lokaliaios bendruomenės, socialinio tinklo ar specifinio sluoksnio „trauminę patirtį“. Intelektualinės istorijos žanras, nereikalaujantis gilaus detalizavimo ir apimantis įvairius idėjinius ar epochų kontekstus, nėra ypač patogus atlikti socialinių traumų analizę, įvertinti jų poveikį kitiems procesams.

Analogiškai galima kelti klausimą, ar būtent trauminės patirtys ir kylantis priešiškus modernizacijai labiausiai formavo aktyvėjan-

čias autentiškumo strategijas ir „kaimišką posūkį“. Tikėtina, kad daliai visuomenės narių tai buvo svarbios priežastys, ypač susiduriant su tremtinių istorijomis, savo skaudžia patirtimi. Ne mažiau svarbūs ir dar keli momentai. Viena, pati modernizacija juk sukuria lokaciją, kurioje paprastai būna „apgyvendinti“ ne tik naujajį gyvenimą žyminčio universalizmo vaizdiniai, bet ir senojo gyvenimo nostalgija, besiremianti etninių simbolių sklaida. T. y. atskiros autentiškumo laikysenos nebūtinai patiria konfliktą su vykstančia modernizacija, tačiau išlaiko labiau amortizuojantį poveikį, minkščiau prisitaikant prie kintančio gyvenimo. Orientaciją į autentiškumą galima laikyti savotišku „silpnųjų ginklu“, apie kurį kalba antropologas J. Scottas³, tirdamas pažeidžiamų visuomenės grupių reakcijas į forsuojančius modernios valstybės projektus. Daugiau dėmesio etniam autentiškumui galėjo naikinti tą įtampą, kuri buvo susidariusi esant neatitiktumui tarp išgrynintų universalistinių vaizdinių, formų ir tarp išlikusių tradicinių kaimietiškojo įpročių, t. y. atlikti integracinį vaidmenį. Rašytojai (kaip ir kita inteligentija) įkūnijo persikėlimą iš miesto į kaimą, iš valstietiškos aplinkos į inteligentišką aplinką, kur formavosi visai nauji įpročiai. Tačiau „naujųjų persikėlių“ gyvensena nebuvo visiškai miestietiška. Kaimas buvo ne vien kaime, bet ir kaip „bendruomenė“, nusidriekę giminių tinklai ir gyvensenos sklaida – savotiškas organiškas pasaulis miestietiškoje aplinkoje. M. Lewinas yra užfiksavęs tą momentą⁴, kai šalia besiformuojančios miestietiškos sovietinės visuomenės išlieka ir kaimiški tinklai, t. y. urbanizuota visuomenė nėra vienalytė, o susideda iš daugelio mikropasaulių, kuriuos užpildo tėviškėnų, mėgstančių leisti laiką gamtoje, nuolat važiuojančių pas gimines, bendrijos. Susidarydavo sinkretinė universalumo (modernizmo) ir „susigrąžintos tradicijos“ kultūra.

³ Scott J. C., *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press, 1987.

⁴ Lewin M., *The Gorbachev Phenomenon: A Historical Interpretation*, University of California Press, 1988.

V. Davoliūtės knygoje būtent sovietinė modernizacija yra svarbiausias reikšmingasis „kitas“, tačiau ne mažiau aktualu išryškinti kitą veiksnį – sovietų nacionalinę politiką ir respublikos santykius su centru. Šiame darbe sovietų nacionalinės politikos vidinė dinamika, matant konkuruojančias titulinių tautų palaikymo ir tautų konvergencijos (*sblizhenije*) linijas, homogenizuotos sovietinės visuomenės kūrimo momentus, nėra aptariama, išskyrus teiginius apie didėjančią (poveikį darantį) rusų kultūros veiksnį ar stiprėjančią rusinimą. Tai – pagrindinis šios knygos trūkumas. Kalbėti apie autentiškumą, „kaimo“ tapatumą neįmanoma nenagrinėjant santykio su ne mažiau intensyviai nei modernizacija vykdoma TSRS nacionaline (tautybių) politika. Nors modernizacija visada buvo susijusi su nacionaline politika, tačiau suplakti nereikia, svarbu matyti ir atskiras linijas. Modernizacija įgydavo ir „svetimumo“ momentą, plėtojant mažiau palankias sritis, patiriant kitų tautybių asmenų migraciją, tačiau ji kartu buvo „įvietinta“, lietuviškajai nomenklatūrai ne tik vykdamas ūkio plėtrą ir ja didžiuojantis⁵, bet ir skleidžiant šį požiūrį visuomenėje. Juk įvairūs šaltiniai rodo tą internalizuotą kalbėjimą apie „pasiekimus“ ar „pasikeitusį gyvenimą“. Pati sistema kurį laiką turėjo atsinaujinimo lūkesčių, atlydžio metu atsirado leistinas kritiškumas žvelgti į stalinizmą kaip į prieštaringą laikotarpį. Tačiau „kaimišką posūkį“ aktualu plačiau nagrinėti kaip Lietuvos kultūrininkų priešišumą „tautų suartėjimo“ politikai, kuri Brežnevo valdymo metais suintensyvėjo, tačiau jį tikslinga matyti ne visiškai dominuojantį, o tik kaip vieną šį priešišumą iliustruojančių veiksnių. Ne mažesnė juk buvo ir orientacija į senąją (LDK laikų) istoriją (J. Marcinkevičiaus dramos), ankstyvąjį lietuvių universalizmą (Mikalojus Konstantinas Čiurlionis) ar susilaikymas aktyviai įsitraukti į centro viršūnes (lyginant su Kaukazo kultūros veikėjais).

Autorė įtikinamai parodo, kad postalinizmo metu įvyko „atminties sugrįžimas“ apie per karą ir stalinizmo metu išgyventą skaus-

⁵ Grybkas S., *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais*, Vilnius, 2011.

mingą patirtį. Tačiau gana sunku vertinti, kokį poveikį šis atminties sugrįžimas turėjo vėlyvuju sovietmečiu. Kiek ši trauminių patirčių sklaida veikė sovietmečiu socializuotą jaunesniąją kartą, ar tai buvo tik atlydžio laikotarpio tendencija, kai grįžusieji iš Sibiro lagerių savo pavyzdžiu rodė savo išgyvenimus (pvz., Juozas Keliuotis), ar šis poveikis nebuvo užgožtas naujojo modernizacijos triukšmo ir įtraukiančių rutinų.

V. Davoliūtes minimas J. Marcinkevičiaus kartos atvejis yra puikus pavyzdys, parodantis, kaip ta pati karta sugėrė įvairias patirtis ir taip išryškino vidinę sistemos įtampą. Tačiau labai aktualu pažvelgti ir į kur kas jaunesnių asmenų, gimusių jau sovietinėje sistemoje, kartos tipinius bruožus ir patirtį, ir bandyti atsakyti, ar jų bruožai susidarė kaip viena tipinių sovietinės kultūros briaunų (pvz., pritaikant antropologo Alexey'aus Yurchako požiūrį⁶), ar Lietuvos atveju susiformuodavo tam tikros autonomiškumo salos, apie kurias kalba Sąjūdžio ir tinklaveikos tyrimo dalyviai⁷. Galima polemizuoti su šiais požiūriais ir parodyti, kokį santykį įgyja autorės užčiuopti reiškiniai.

Panašu, kad autentiškumas buvo daugialypis reiškinys, apėmęs ir nacionalinių procesų įtampas, ir jas kurį laiką nudrenavęs. Galima matyti, kad sovietų nacionalinė politika stimuliuo sovietinių periferijų partikuliarizmą (pvz., istorikų Yuri'o Slezkine'o, Terry Martino⁸ ar R. Suny darbai), kuris buvo pripažįstamas (titulinės tautos kultūra), ir, aišku, žymėjo tam tikrą nacionalinio kolorito pripažinimą sovietinėms respublikoms (sovietinėms periferijoms). Sovietų konstruktyvistinė nacionalinė politika buvo ypač prieštaringa: atskirų respublikų vietiniai elitai palaipsniui (labiau postalininiu laikotarpiu)

⁶ Yurchak A., *Everything Was Forever, Until It Was no More: The Last Soviet Generation*, Princeton University Press, 2005.

⁷ Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A., sud., *Sąjūdžio ištakų beiėškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*, Vilnius, 2011.

⁸ Martin T., *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Cornell University Press, 2011; Slezkine Y., „The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism“, *Slavic Review* 53 (2), Summer, 1994.

įgijo galimybę „savotiškai derėtis“ dėl platesnių ribų tautinei raiškai, o tai sistemos ideologams reiškė didėjančią riziką, kad mobilizacinė nacionalizmo galia gali atsisukti ir prieš pačią sistemą; kita vertus, konstruktyvizme vis ryškesnė tapo ir rusinimo linija, žymėjusi mėginimus labiau konsoliduoti ir homogenizuoti sovietinę visuomenę (nors tautų susiliejimo tikslą tuometinėmis sąlygomis nebuvo labai korektiška skelbti). Sovietų nacionalinė politika oficialiai tapo lauku, kuriame dėl neapibrėžtumų ir kintančių aukščiausios valdžios poreikių buvo galima tuos pačius dalykus pateikti ir kaip „gerąjį“ nacionalizmą („tautos suklestėjimą“), ir kaip pavojingą „buržuazinį nacionalizmą“. Ir atvirkščiai, valdžios inicijuojamos „tautų suartimimo“ (suliejimo) iniciatyvos daugumos vietinių elitų buvo priimamos labai atsargiai, nors netrūko ir viešą entuziazmą dėl tokių iniciatyvų reiškiančių sovietinių periferijų atstovų (pvz., Kirgizijos pirmasis sekretorius Turdakunas Usubalijevas ar Uzbekistano pirmasis sekretorius Šarafas Rašidovas). Autorė atskirose vietose išryškina nacionalinės politikos svarbą, pateikdama rusinimo ar rusų kultūros liniją, nuveddama paraleles, kad šios linijos paveikė ir vietinę, autochtonišką liniją. Tačiau galima labiau detalizuoti parodant, jog autentiškumo siekis, ypač išryškinant oficialiai pripažįstamą „rusų kaimiškąją“ prozą ar plačiai pristatomą gruzinų kultūrą („kaukazietišką egzotiškumą“), buvo svarbus vietinių kultūrininkų (o gal ir nomenklatūros) terpės projektas surandant „lietuviškąjį stilių“ imperiniame kultūros kontekste. Atskirose vietose galima matyti, jog stalinizmo metu pradėtas plėtoti dirbtinis, schemiškas ir į pažangą nukreiptas „liaudinis etniškumas“ buvo nepajėgus plėtoti lietuvių visuomenės kultūrinio tapatumo modelio, reikėjo naujų impulsų, todėl plačiau eskaluojama etninė nostalgija turėjo didesnę poveikį lietuvių visuomenei. Tik aptikus tvirtą autentiškumo laikysenų priklausomybę nuo sovietų nacionalinės politikos, aktualu narstyti, kurios autentiškumo linijos įgijo konfliktišką santykį su sistema ar sovietų politika, o kurios tiesiog pratęsė lietuvišką etninį partikuliarizmą, jį atnaujino, t. y. tapo sovietinės lietuviškosios kultūros kosmologijos dalimi. Šiuo atveju

būtų svarbu, kad autorė būtų pasitelkusi teisėtumo veiksnį, be kurio atskleisti temą labai sunku. Juk galima klausti, kurios patirtys, autentiškumo laikysenos ir konkretūs pavyzdžiai delegitimuoja sovietinę sistemą, prieštarauja jos politikai, o kurios tęsia ir įkūnija sovietų nacionalinę politiką. Verta klausti, ar atsisukimas į autentiškumą Lietuvoje buvo išskirtinis ir kitoks nei kitur, ar ši „kaimiška revoliucija“ šalia kitų veiksmų siekė transformuoti sistemą?

Bendra pastaba, kuri taikytina ir kitų sovietmečio tyrimų vykdytojams, būtų, kad pernelyg susitelkiame į Lietuvos atvejo tyrimą, nepateikdami bent gairių, ką tas atvejis, vykusi modernizacijos raida ir jos poveikis visuomenei apskritai sako apie sovietinę sistemą, daugiatautę imperiją ar sovietinių periferijų tautų santykį su komunistinėmis darbotvarkėmis. Galbūt sovietinės Lietuvos atvejis kalba ne vien apie sovietinę modernizaciją patiriančios Lietuvos visuomenės įtampą ir adaptacijos problemas, bet ir sisteminės sovietų politikos ydas. Tokie klausimai ir išvalgos leidžia plėsti lyginamąją perspektyvą ir Lietuvos tyrimų galimybes dalyvauti platesniame sovietmečio tyrimų istoriografijos lauke, kuriame Lietuvoje vykę procesai gali pasirodyti unikalūs arba, priešingai, visiškai identiški kitų respublikų socialinei ir kultūrinei raidai.

Perskaičius V. Davoliūtės monografiją minčių ir komentarų kyla nemažai, tačiau šalia įtaigaus sovietinės modernizacijos forsavimo ir kylančių pasekmių apibūdinimo knyga dar svarbi tuo, kad yra intelektualaus provokavimo pobūdžio – kvestionuoja atskirus lietuviškoje sovietmečio tyrimų istoriografijoje nusistovėjusius požiūrius ir laikysenas ir neišvengiamai įtraukia į polemiką, kurios šiandieninių sovietinių tyrimų lauke kol kas trūksta.

Vilius Ivanauskas